

алізації». Сенс «індивідуалізації» полягає в трансформативній ідентичності з «даності» в «завдання» і в наділенні дійових осіб правовою відповідальністю за наслідки їх самовизначення.

Гегель підвів до філософського усвідомлення логіки руху «індивідуалізації» ідентичності як легітимації самовизначення особистості: «дійсне стає розумним, розумне стає дійсним». Маркс першим почав науково розуміти дану тезу, а саме, став розглядати працю як відтворення людських відносин. У його концепції відтворення людина усвідомлює себе суб'єктом свого саморозвитку на всіх рівнях суспільства, людина стала пізнавати себе в історії, людина стала розуміти себе такою, що долає свою природну обмеженість, включаючи залежність від «традиції всіх мертвих поколінь». Відтворення суспільних відносин стали вважати загальною формою самодіяльності людини. Збіг зміни обставин і людської діяльності Маркс запропонував розуміти як революційну практику. Таким чином, Маркс своєю ідеєю праці як способу відтворення відносин людей сформулював проблему суперечливої єдності думки (усвідомленості) і практики (стихійності). Російський філософ ХХ століття В.С. Біблер показав, що оптимізація вирішення даної проблеми в процесі системи суспільних відносин, яка далі ускладнюється, повинна розумітися на основі розвитку самої логіки мислення, зміни її форм, що є результатом діалогу. Біблер веде мову про діалогіку – діалог як логіку спілкування, організацій, інститутів. Діалогізація, за Біблером, є формою відтворення суспільних відносин.

Розглядувана концепція відтворення дозволяє, на наш погляд, перейти від розробки проблем колізії свого і чужого до усвідомлення історичного руху самоідентифікації (самовизначення) як «зняття» ідеї чужого ідеєю іншого. Це відбувається на шляху осмислення проблематики «родової істини» («родової ідентичності» – *species identity*), представленої у філософському дискурсі різних народів. Тут головна

мета – створення діалогічного поля розуміння, щоб надати можливість людині проживати життя як вільний, отже, усвідомлений і відповідальний вибір бути рівним серед інших. Ця історична робота частково вже відбувається в політико-правових рамках *свободи совісті* як права індивідів на вільний вибір власної ідентичності.

Висновки

Відтворення суспільних відносин необхідно пов'язано з ускладненням суспільства. Ступінь складності вимірюється культурною різноманітністю. Зростання культурної різноманітності – основа стійкості суспільства до відтворення нових сенсів як відповідей на виклики історії. Мультикультурність стимулює розвиток, проблематизуючи ідентичність особистості. Для такої особистості криза ідентичності виступає нормою. Ступінь усвідомлення умов оптимізації кореляції тенденцій інформаціоналізму і мультикультуралізму обумовлюється ступенем досконалості політико-правової стратегії ідентичності. Ця стратегія легітиміє самоідентифікацію соціального суб'єкта в інформаційному суспільстві.

Список літератури

1. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. *Лукач Г.* Классовое сознание // Ленин и классовая борьба / Георг Лукач; [перевод, сост. Земляной С.Н.]. – М.: Алгоритм, 2008. – 448 с.
3. *Сартр Ж.П.* Проблемы метода // Сартр Ж.П. Проблемы метода. Статьи / Пер. с фр. В.П. Гайдамака. – М.: Академический проект, 2008. – 222 с.
4. Маркс К Руге (сентябрь 1843 г.) // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. Том 1. – М.: Политиздат, 1955. – С. 378-381.
5. *Маркс К.* Процесс Готталька и его товарищей // Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Издание второе. Т. 6. – М.: Политиздат, 1957. – С. 139-147.
6. *Общественное сознание и его формы / Предисл. и общ. ред. В.И. Толстых.* – М.: Политиздат, 1986. – 367 с.

В.А. Черниенко

ЛЕГИТИМАЦИЯ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается проблема научного понимания процесса самоидентификации как самоопределения личности, гармоничного тенденциям сетевых структур информационного общества.

V. Chernienko

LEGITIMATION OF SOCIAL SUBJECT SELF-IDENTIFICATION IN THE INFORMATIONAL SOCIETY

The problem of scientific interpretation of the self-identification process as person self-determination that harmonious to informational society network structures tendencies is considered in the article.

УДК 1 (091)

С.М. Ягодзінський, канд. філос. наук

НАУКОВА ТА ПОБУТОВА МОВИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядається співвідношення наукової та побутової мови в науковому дискурсі, а також виявляється їх когнітивний потенціал в неklasичній і постнеklasичній науці.

Вступ

«Лінгвістичний поворот» – саме таким терміном Р. Рорті позначив зміни у філософії та методології гуманітарних наук, які були характерні для 20-50-х років ХХ ст. У цей час відбувалося активне дослід-

дження мови як своєрідної метаструктури, через яку визначаються основні параметри людського буття. Спираючись на положення Л. Вітгенштайна про те, що справжньою метою філософії є логічний аналіз думок (1921 р.) та тезу М. Гайдеггера – «Мова – це

дім буття» (1927 р.), У. Джеймс, Р. Карнап, Дж. Остін, Дж. Пассмор, Дж. Сьорл, П. Стросон, М. Шлік та інші видатні вчені й мислителі створили цілісне філософське вчення про мову, відоме як аналітична філософія.

Ідея аналізу мови (в першу чергу побутової), її зіставлення з формалізованими мовами та мовою науки як особливою штучною мовою стала однією з пріоритетних для першого етапу розвитку аналітичної філософії. Цим, у тому чи іншому контексті, займалися О. Куайн, О. Нейрат, Г. Райл, Б. Рассел, А. Тарський, Г. Фреге та інші дослідники. Вони запропонували розглядати мову як засіб відображення емпіричного досвіду людини, а також вперше поставили питання про логічний аналіз мови науки. Так, Г. Райл чітко розрізняв такі процедури як «побутове вживання мови» і «вживання побутової мови» [24, с. 155]. Побутове вживання мови не цікаве з точки зору філософії, так як не несе в собі ніякої додаткової інформації, а лише констатує факт чи деяку дію. Існування цілої низки значень одного і того ж слова звичайного вжитку доволі утруднює комунікацію, яка власне й розпочинається зі з'ясування того, яке ж із звичайних значень вжито в конкретному випадку.

Враховуючи це, Л. Вітгенштайн і М. Гайдеггер заперечували спроби надати побутовій мові виняткової наукової строгості, до чого прагнуть представники сучасної філософії мови. М. Гайдеггер писав: «Мова є; мова, і нічого крім мови. Мова є мова. Логічно вимуштруваний і тому пихатий розсудок вважатиме це положення тавтологією, що нічого не означає» [27, с. 4]. Але сутність мови криється значно глибше, ніж її зовнішні, феноменальні прояви. Мова стає складовою людської діяльності; через мову людина промовляє, доторкаючись до Буття, стає його частиною. Зі свого боку Л. Вітгенштайн указував на необхідності «повернути слова від метафізичного до їх повсякденного використання» [5, с. 128]. Він запропонував звернутися до аналізу побутової мови, як основи будь-яких мовних і комунікативних ситуацій.

Актуальність теми дослідження

Для наукового пізнання такий аспект функціонування побутової мови не може бути прийнятним. Він не пояснює причин взаємної міграції слів і наукових термінів, не враховує строгості наукової термінології, мало ефективний у застосуванні до символіки мови науки. На перший погляд, побутова і наукова мови є автономними утвореннями, відділеними одна від одної власними системами аналогій, метафор, образів. Однак це лише ззовні. Аналізуючи позицію М. Гайдеггера щодо мови, В. Галушко і Н. Дайновіча відмічають: «Слово, забезпечуючи відкритість буття, тим самим і закриває його. Тому буття... не може бути вичерпаним мовою» [7, с. 102]. Отже, побутова мова не здатна цілком розв'язати проблему освоєння людиною світу, забезпечити цілісність пізнання істини, сутності речей і явищ. Справедливою є і зворотна думка: спроби вихолостити з побутової мови багатство стилістичних і риторичних прийомів, елімінувати з неї артефакти культури значно збіднює досвід людини, її здатність до всеохопного осмислення життєвого простору та

формування світогляду. На наш погляд, побутову і наукову мови слід розуміти як взаємозв'язані методи пізнання різних форм буття.

Найбільш яскраво тенденції до зближення, взаємного проникнення побутової та наукової мови спостерігаються в ході становлення сучасного наукового дискурсу – науки, що репрезентована як особливої соціальний інститут, сфера влади та відповідальності за майбутнє людства.

Постановка завдання

У 50-60-х роках ХХ ст. критика різних напрямків аналітичної філософії з її спробами формалізувати мову, подати її як строго логічну систему знаків і залежностей між ними набула тотального характеру. Англійський учений Е. Геллнер з цього приводу писав, що в першому наближенні основні ідеї аналітичної філософії можна виразити так: «філософські проблеми внутрішньо пов'язані з мовою і якимось чином впливають з неї» [8, с. 32]. Звинувачуючи дану концепцію в штучності її предмету та надуманій проблемності, дослідник вказував на неприпустимості натуралістичного розгляду мови, адже остання відображає діяльність людини в конкретній ситуації. Через це не слід абсолютизувати структури мови і прив'язувати до них реальні процеси життєдіяльності суспільства.

Проте вже з середини 70-х років ХХ ст. цікавість до проблеми формалізації мови, адаптації побутової мови до мови науки та мов машинного кодування значно збільшилась. Це пояснюється зростанням у структурі суспільних відносин питомої ваги комп'ютерної техніки, швидкого поширення мереж (як локальних, так і глобальних), перехід до цифрових методів накопичення, обробки й передачі інформації. Ці процеси супроводжувалися нав'язування суспільній думці ідеї необхідності опанування спеціальних штучних мов (програмування, символіки чатів, правил переписки в форумах тощо) та штучності мови комп'ютерного спілкування. Складалося враження, що лише професійно підготовлені фахівці (програмісти, мережеві, системні адміністратори, адміністратори баз даних) здатні зрозуміти і повною мірою використати переваги інноваційної техніки.

Втрата монополії на інноваційні технології відбувалася шаленими темпами, причиною чого стало їх масове впровадження в усі сфери життєдіяльності соціуму. До середини 90-х років ХХ ст. всесвітня мережа Інтернет, вільне і комерційне програмне забезпечення, відносна доступність персональних комп'ютерів та низька вартість комунікаційних послуг у купі з інтуїтивною доступністю інтерфейсу (зовнішній вигляд, простота використання функцій, відсутність прямого контакту з апаратними ресурсами та інше) перетворили комп'ютер з «чорного ящика» на дружнього помічника, універсальний довідник, друкарську машину, опонента в іграх, засобом пошуку нових контактів, інструментом організації та ведення бізнесу тощо. З того часу дискусії з приводу побутової мови та потреби її удосконалення відповідно до штучних мов завершилися й звільнили місце роздумам із приводу інтер-медіа-культури віртуального простору, який все більше наближався до світу людини, ставав антроповимірним.

Такі тенденції спостерігаються і в структурі сучасного наукового дискурсу, який став простором створення, апробації та поширення інноваційних технологій і техніки. В науковій літературі дискурс визначають як *форму використання мови* в реальному часі, яка відображає певний тип соціальної активності людини. За такої схеми дискурс є там, де є *учасники*, що зацікавлені у вирішенні тієї чи іншої проблеми, *умови* їх співпраці та *спільна мета*.

Дефініція науки як дискурсу містить у собі деякі суперечності. З одного боку, існування наукових традицій, ustalених норм, цінностей, авторитету перетворює її на статичний об'єкт. З іншого – народження нового знання неминує супроводжується процесами комунікації, в ході яких наукове співтовариство апелює до різних рівнів пізнання та способів аргументації, не прив'язуючись до тих чи інших критеріїв раціональності. В такому вимірі наука – це дискурс, оскільки на кожному етапі розвитку вона є незавершеною структурою, що постійно трансформується, залишаючись потенційно відкритою до будь-яких висловлювань, припущень чи гіпотез. Формальна і неформальна комунікації, а відповідно, наукова й побутова мови стають комплементарними пізнавальними і когнітивними засобами. Тому дослідження їх взаємного співіснування в структурі наукового дискурсу є важливою задачею філософії і методології науки.

Основна частина

Свого часу Ж.-Ф. Ліотар, фіксує змiну статусу знання, яка відбувається при переході до епохи постмодерну, висунув тезу про перетворення науки на один із видів дискурсу. Розвиток фонології, лінгвістичних теорій, кібернетики, алгебри, інформатики, дослідження сумісності машинних мов утверджує науковий дискурс як різновид комунікативної взаємодії. Французький мислитель не знайшов іншого способу аналізу соціальних зв'язків, аніж метод мовних ігор, які й виражають необхідний мінімум взаємовідносин у суспільстві [16, с. 43-46]. Через це дослідник розглядає мовні ігри в науці як складову прагматики наукового знання, що й гарантує науці легітимність у постмодерному культурному просторі. Тому *мовна гра – це і є науковий дискурс* [16, с. 97]. Проте висловимо сумнів щодо категоричності даного положення. На наш погляд мовна гра – це методологічний принцип аналізу наукового дискурсу, його органічна складова, атрибут.

На думку С.Б. Кримського, сучасна наука, попри складність та формалізованість зафіксованих у ній теорій, штучність мовних конструкцій, структурованість термінологічної бази, все ж містить ігрові елементи. Причина цього криється у відсутності строгого раціонального підходу до формування наукової картини світу, оскільки в сучасній науці домінує варіативне мислення, «яке оперує множинністю рішень проблемних ситуацій, і завдання вибору єдиного «царського шляху» замінюється пошуком комплементарності, доповняльності можливих сценаріїв подій» [14, с. 32]. Саме гра допускає моделювання можливостей, закладених в об'єкті пізнання та інтерпретації діяльності суб'єкта, що й дозволяє отримувати цілісну картину буття. Разом із тим гра

поглинає не лише науку, а й увесь культурний простір, все менше відображаючи норми тієї чи іншої діяльності. Вона здатна насаджувати власні правила й вимагати їх дотримання, універсалізуючи все навколо не за змістом, а за формою. Єдино можливим критерієм розмежування гри та інших сфер суспільного життя постає *мова*. Через це ігровий характер наукової діяльності варто розглядати винятково в мовному, комунікативному аспекті. При такому підході плюралізм не є негативним явищем, а навпаки, сприймається науковим співтовариством як основа творчого потенціалу в науці, що найповніше реалізується тільки у формі гри, зокрема, мовної.

Деяку іншу позицію стосовно соціокультурного аспекту розвитку сучасної науки та місця в ній плюралізму ідей займає В.С. Лук'янець. Він вважає, що постмодерністський розвиток прагматики науки вимагає введення і дотримання певних правил навіть при обговоренні денотативних висловлювань [17, с. 7-8]. Слід визнати, що різні гетероморфні мовні ігри не редукуються одна до одної. Відповідно, ми маємо повне право говорити про взаємодоповняльність, узгодженість позицій як ідеали постнекласичної методологічної свідомості, оскільки вони розширюють звичні уявлення про науку і сприяють дослідженню механізмів становлення наукового дискурсу. Поряд із цим, навіть якщо в деякому мовному товаристві досягнуто консенсусу, то його слід кваліфікувати як локальний, такий, що виник на деякий час у середовищі певних вчених і, зрозуміло, відкритий для критики й перегляду.

Вивчаючи питання соціальної історії науки, О.П. Огурцов теж торкається проблеми досягнення консенсусу в наукових колективах. Він зауважує, що будь-яке наукове товариство об'єднується навколо спільних ідей, переконань, процедур і норм діяльності, через що «наукове знання втрачає свою об'єктивність та істинність і зводиться до сукупності поглядів, які поділяються членами групи» [23, с. 85]. За цих умов проблематичною є спроба визначити ознаки науковості знання, а також рівень кваліфікації окремо взятого дослідника. На думку О.А. Мамчур цю проблему можна зняти, якщо відійти від постмодерністської ідеї щодо краху раціональності. Вважаючи подібні прогнози завчасними й занадто перебільшеними, вона відмічає: «якщо в мистецтві чи політиці ідея принципального плюралізму виглядає цілком прийнятною, то, будучи висловленою відносно науки, вона зустрічає завзятий опір і неприйняття тих, хто серйозно займається наукою чи досліджує сам феномен наукового знання» [18, с. 175].

Все ж більшість учених не погоджуються з таким радикальним підходом до вирішення проблеми втрати науковою раціональністю класичних характеристик. Зокрема, Л.О. Мікешина вказує на існування двох різних типів когнітивних практик: «перша, за образом і подобою природничих, «строгих» наук, реалізує варіанти гносеологічних і логіко-методологічних практик; друга бере за взірць гуманітарні та художні форми мислення, все багатство практик екзистенційно-антропологічної традиції» [19, с. 51]. Але, зауважує дослідниця, методологія й філософія науки мають поставити та розв'язати

питання щодо їх співвіднесення, взаємопроникнення і, можливо, синтезу в структурі нового утворення – наукового дискурсу. Безумовно це потребує перегляду соціокультурного оточення і наповнення науки, принципів узгодження природничого та гуманітарного знання, особливостей наукової комунікації, співвідношення наукового й ненаукового та пов'язану з цим кореляцію критеріїв науковості.

На наш погляд, вирішення цих складних методологічних завдань можливе через розширення меж мови науки, доповнення її засобами мови побутової. Наприклад, коли вчені обмінюються думками, уточнюють свої позиції, проводять узгодження отриманих результатів з вже існуючим знанням, формулюють нові терміни та поняття, зіставляють традиційне та інноваційне їх взаємодія є видом мовної гри, яка не може функціонувати в жорстких рамках наукової термінології.

Підтвердження цієї думки знаходимо у В.С. Стьопіна, який хоча й вважає мову науки ефективним способом диференціації наукового і побутового знання, все ж не заперечує евристичного характеру метафор, гіпербол, порівнянь, аналогій тощо [26, с. 46]. Ця ідея знайшла підтримку в роботах Л.Г. Дротянко, яка пише: «Наукова мова якісно відрізняється від побутової, бо в буденних уявленнях людей (а отже, й у буденній мові) не схоплюються внутрішні й суттєві зв'язки між властивостями предметів і явищ та між предметами» [10, с. 62]. Не заперечуючи взаємної міграції конструкцій наукової і побутової мови, вчений все ж зауважує, що залучення слів повсякденної мови в наукове пізнання не є неможливим, але відбувається з уточненням змісту та здійсненням логіко-методологічного аналізу відповідності нового терміну побудованій теорії. Проте, як слідує з сучасних логіко-методологічних досліджень, існує й зворотний зв'язок між науковою термінологізованою мовою і природною мовою, адже «входження наукових термінів до повсякденного вжитку є... яскравим свідченням того, що наука – один із соціокультурних феноменів, який перебуває у нерозривних зв'язках з усією культурою» [9, с. 55]. На думку багатьох учених, цей процес не лише наповнює, розширює можливості повсякденної мови, а й сприяє розвитку пізнання, так як побутове вживання наукових термінів спирається не тільки на логічні засади мисленнєвої діяльності, а й на чуттєво-емоційні, образні складові ментальності.

Зі свого боку В.Ш. Рубашкін вважає, що мова науки в своєму емпіричному існуванні, виступає одночасно і як розширення, і як обмеження мови природної [25, с. 112]. Розширення полягає в тому, що мова науки містить низку понять, термінів, суджень, які не застосовуються у повсякденному вжитку. В той час як реалізація в мові науки лише інформаційно-логічної функції природної мови тлумачиться вченим як ознака обмеженості. Втім ми не можемо погодитися з такою точкою зору, оскільки, як зазначає сам В.Ш. Рубашкін, подібне розуміння функціонального наповнення мови науки призвело до активних пошуків універсальної метамови науки. Проте, як відомо, це завдання виявилось утопічним, оскільки кожна наукова дисципліна містить у своїй основі пев-

ні онтологічні аксіоми, які унеможливають побудову єдиної теорії предикатів.

Не дивно, що Г. Гадамер у свій час поставив складне онтологічне питання: «чи існує взагалі власна мова науки, єдина і обов'язкова для всіх?» [6, с. 51]. І якщо до XVII ст. універсальною мовою вважали мову математики, яка запропонувала загальні способи опрацювання і подачі різноманітної інформації, то з другої половини XX ст. з розвитком новітніх теорій у фізиці, математиці, біології, хімії, поглибленні інтеграційних процесів у науці на перший план вийшла проблема передачі отриманих результатів не тільки до широкого загалу, а й до своїх же колег. Наприклад, Е. Резерфорд використав метафоричний спосіб пояснення планетарної моделі атому; А. Ейнштейн, прагнучи пояснити принцип відносності часу, провів аналогію з людиною, що сидить на розпеченій сковорідці. Саме тому Г. Гадамер прийшов до такого висновку: «математика, яка використовується для вироблення і формулювання фізичного знання, не є деякою особливою мовою, а входить складовою частиною в найбагатший арсенал мовних засобів, з допомогою яких фізик приводить до мови те, що він бажає сказати» [6, с. 52]. Утруднення процесів комунікації, що мало місце в неklasичній науці, активізувало вивчення когнітивних можливостей та евристичного потенціалу засобів побутової мови.

Однією з перших феномен мовних ігор у науці спробувала пояснити А. Вежбицька. На її думку, залучення концепту гри до аналізу різних складових сучасної культури, в тому числі й науки, є свідченням розмитості слів, ознакою відсутності єдиної мови спілкування при розв'язанні актуальних проблем [3, с. 211-212]. На це вказує й В.П. Візгін, який приходить до висновку, що в роботах фізиків неklasичного етапу розвитку науки відбулося зміщення основних теоретико-пізнавальних акцентів «з характерної для класичного раціоналізму проблематики співвідношення суб'єкта і об'єкта... до аналізу мови в усій складній історичній динаміці її розвитку, до оцінки її можливостей для опису різних рівнів реальності» [4, с. 96]. Зокрема, В. Гейзенберг вперше від часів Г. Галілея та І. Ньютона запропонував відійти від строгих класичних схем побудови наукових теорій і концепцій, а, замість того, все більше залучати поряд з ними засоби мистецтва, поезії, прагнути до краси формул тощо. Яскравим прикладом таких трансформацій методології науки є дорікання, які П. Дірак неодноразово висловлював Е. Шредінгеру за те, що той відкинув гарне релятивне хвильове рівняння тільки через те, що воно не узгоджувалось із даними досліду. Пізніше експериментальне підтвердження відомій формулі було знайдене і вона зайняла чільне місце у фізиці. Загалом, як відзначає Д.І. Блохінцев, «можна навести багато фактів, які підтверджують ідею про те, що математично досконалі рівняння рано чи пізно знаходять застосування для опису реальних процесів, які відбуваються в природі» [2, с. 41].

Втім, до вивчення ролі мовних засобів у побудові неklasичної науки звертався не лише В. Гейзенберг. Ідеї з цього приводу висловлювали більшість представників природничих наук того ча-

су. Виявилось, що вимога строгої термінологізації мови науки шкодить її розвитку, оскільки чітке визначення понять, якими послуговуються вчені, вихолощує, звужує істину природу речей. Реальність обмежується до картини світу, а закономірності природи тлумачаться лише крізь призму критеріїв науковості та раціональності. Тому, наприклад, Н. Бор запропонував перейти від строгих формул і концепцій до словесних описів, нарративних розповідей. Виявилось, що адекватне відображення об'єктивних закономірностей природи цілком залежить від вибору відповідних мовних конструкцій. Вони стають не лише засобом комунікації, а й контейнером для нового змісту. При цьому нерідко форма цього контейнеру надає змісту нових смислових відтінків.

Це припущення підтверджується дослідженнями Л.Л. Кутіної, яка вивчає принципи формування мови російської науки в першій третині XVIII ст. У ці часи відбувалася масова математизація наук, яка супроводжувалася спробами впровадити нову, національну термінологію [15, с. 10-14]. Наприклад, арифметику (слово має грецьке та латинське походження) довгий час іменували «числительницею», або «цифирь»; алгебру – «арифметикой литеральной» тощо. Позитивним моментом таких тенденцій стала поступова інтернаціоналізація понятійної бази тогочасної науки, оскільки слова утворювались на базі кількох мовних сімей: латинської, грецької, російської та інших. Окрім цього даний історичний прецедент красномовно свідчив про прямий взаємозв'язок мови народу і його культури. Але, незважаючи на всі спроби відійти від західноєвропейської категоріальної сітки і виробити власні відповідники наукових понять і термінів, вони часто були невдалими. Л.Л. Кутіна навіть наводить історичний приклад, який став лінгвістичним анекдотом [15, с. 78]. У 1787 році викладачі математики П. Суворов і В. Нікітін випустили підручник з тригонометрії у 2-х томах, подавши в ньому слов'янські заміники геометричних і алгебраїчних термінів. Але, на жаль, жодний із запропонованих термінів так і не прижився в науці. Однак, як відмічає автор, не всі слова іноземного походження знайшли своє місце в понятійній системі. Тому, в кінцевому рахунку, мова науки завжди виступає як складний синтез національного та світового, індивідуального й колективного, метафоричного та раціонального.

Існують дослідження, в яких обстоюється інший підхід до розуміння формування, функціонування і призначення спеціальної мови науки. Зокрема, В.В. Кім до її базових характеристик категорично відносить однозначність, визначеність, несинонімічність, строгість. Відповідно, «для цілей наукового пізнання об'єктивна розумових образів засобами природної мови абсолютно недостатня і тому на його основі формується система штучних мов» [12, с. 8], які й визначають правила утворення терміносистем. Зі свого боку Ч.У. Морріс, виходячи із семіотичного дослідження теорії знаків, вдало пояснює причину, яка спровокувала появу спеціальних, універсальних та штучних мов. На його думку, побудова бідніших у порівнянні з природною мовою засобів комунікації створила простір для більш

успішної реалізації деяких завдань [20, с. 76-77]. Наука дійсно не може розвиватися без спеціальної понятійно-категоріальної бази, яка є базисом наукової діяльності, забезпечує об'єктивність, загальність, інтерсуб'єктивність, точність науковим теоріям і концепціям. Людина, яка не опанувала категоріальної матриці, навряд чи здатна успішно займатися наукою, стати рівноправним членом наукового комунікативного співтовариства. Але, незважаючи на раціональність і очевидність такої точки зору, її абсолютизація здатна викликати колапс у методології реального пізнавального процесу.

Вивчаючи проблеми міфопоезису наукового дискурсу Л.П. Киященко зазначає, що проблематизація мови науки особливо помітна тоді, коли в науці відбуваються зміни в методологічній свідомості, коли наукове знання переходить межу відомого і вперше зіштовхується з незнайомим [13, с. 107-108]. У цьому випадку мова, якою послуговуються вчені, втрачає прозорість та ідентичність, її засобів стає недостатньо для відображення усієї багатоманітності когнітивних практик. Як наслідок, наукове знання «змушує» мову набувати двозначних відтінків і метафоричності. Дійсно, постановка завдання та опис отриманих результатів завжди проходять у межах вже існуючих мовних засобів. У даному випадку вони покликані виконувати роль нормотворчого, або навіть гальмівного елемента, іманентно зберігаючи в собі традиції, набуті на попередніх етапах розвитку науки.

Як пише з цього приводу В.В. Налімов, нові слова в науці з'являються зовсім не за тими закономірностями, які існують у побутовій мові, а тому «якщо, читаючи науковий текст, ми на хвилинку зупинимось і замислимось над характером термінів, які потрапили в наше поле зору, то переконаємось в тому, що вони є метафоричними. Ми настільки звикли до метафор в нашій мові, що навіть не помічаємо цього» [21, с. 119]. Метафоричний характер мови визначений історично, адже понятійна база науки почала формуватись у XIV-XV ст., коли вона була своєрідним утаємниченим дійством, заняттям обраних і одиниць. А тому нерідко наукові доробки перемешувались з їх світоглядними, містичними чи релігійними поглядами і переконаннями. Тому категорії, поняття і терміни, які нам відомі сьогодні, нерідко вводилися в науки як метафори. Наприклад, значення терміну «інтеграл» неможливо адекватно відтворити без залучення таких слів як «сума», «ряд», «граніця», «безкінечно мала величина», які, у свою чергу, теж є термінами. Отже, кожне наукове поняття «обростає» низкою допоміжних асоціацій, суджень, аналогій, які не завжди відображають правила і структуру тієї теорії, в надрах якої вони сформувалися та набули первинного тлумачення.

Спираючись на результати досліджень американського лінгвіста Дж. Лакоффа, А.А. Кібрік теж приходить до думки, що концептуалізація (тобто мовна семантика) в основному є метафоричною [11, с. 127]. Інакше кажучи, поява наукових теорій не завжди продукує нові поняття і терміни. Навпаки, спостерігається переосмислення вже існуючої термінологічної бази, в результаті чого старі визначення функціонують з деякими обмеженнями, а нові вводяться образно. За слова Н.Д. Арутюнової, так відбувається поступова зміна ключової метафори

наукової парадигми [1, с. 379]. Зберігаючи наступність концепцій, дослідники забезпечують цим цілісність наукової картини світу протягом тривалого часу.

Цю позицію поділяє й Є.С. Нікітіна, яка вважає, що наука не може виробити власну, строго формалізовану, однозначну мову, яка б раз і назавжди розв'язала проблему об'єктивності наукових знань [22, с. 36]. Формулювання положень наукової картини світу, яка є основою соціокультурної функції науки, неможливе без залучення стилістичних і художніх засобів побутової мови. Всі сформульовані наукові картини світу до певної міри завжди були метафоричними, як і перші визначення наукових термінів: сили, тиску, потужності, маси і т.п. У межах неklasичної, й особливо постнеklasичної науки, для яких важливими є не однозначні кількісні характеристики досліджуваних процесів, а ланцюжок моделей, інтерпретацій, контекстів, негьоделівська система комунікацій перетворює науку з особливого виду діяльності на форму *супільного дискурсу*.

Висновки

На наш погляд, усунення метафоричності мови науки та її повна формалізація є не лише утопічними завданнями, але й гносеологічно абсурдними вимогами. Це пояснюють наслідки з теорем К. Гьоделя. З них слідує, що несуперечливість строго формалізованої системи не може бути доведена засобами цієї ж системи. Очевидно, що для наукового знання більш важливою є зворотна залежність, коли отримані результати є несуперечливими, в той час як їх набуття залишається гносеологічно не повною і не формалізованою процедурою. Тобто процес наукового пізнання, спираючись на норми і цінності наукової раціональності, в пограничних ситуаціях виходить за її межі. В цих випадках наукове і побутове, раціональне та нераціональне, теорія і припущення, термін і аналогія, доведення і метафора стають рівноцінними та взаємозамінними епістемологічними структурами мислення.

Враховуючи сказане, приходимо до висновку, що для сучасного наукового дискурсу характерною рисою є присутність простору вербального та невербального, раціонального й нераціонального. Сучасна наука не цурається плюралізму, неузгодженості, недодуманості, відсутності цілісності; вона спрямована на діалог, взаєморозуміння та узгодження різних точок зору.

Список літератури

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Блохинцев Д.И. Труды по методологическим проблемам физики. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 240 с.

3. Вержбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. Отв. ред. М.А. Кронгауз. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Визин В.П. Вернер Гейзенберг о соотношении искусства и науки / Наука и искусство. – М.: ИФ РАН, 2005. – С. 95-120.
5. Витгенштейн Л. Философские исследования // Философские работы. Часть I. Пер. с нем. / Сост., вступ. статья, примеч. М.С. Козловой. – М.: Гнозис, 1994. – С. 75-319.
6. Гадамер Г. Язык и понимание // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 43-59.
7. Галушко В., Даиновича Н. Мартин Хайдеггер: язык, слово, бытие // Siuolaikiniai Diskurso ir naratyvo tyrimai / Contemporary research into discourse and narrative. – issue: 13 (18) A / 2008. – P. 100-105.
8. Геллер Э. Слова и вещи. Пер. с англ. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1962. – 344 с.
9. Дротянко Л.Г. Наукова і побутова мови у процесі взаємопроникнення ідей // Вісник НАН України. – 2005. – № 11. – С. 51-58.
10. Дротянко Л.Г. Філософські проблеми мовознавства. Навч. посібник. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
11. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126-139.
12. Ким В.В. Научное познание как знаковая деятельность // Семиотические аспекты научного познания. – Свердловск, 1981. – С. 5-11.
13. Кияченко Л.П. Мифопоэзис научного дискурса // Философские науки. – 2002. – № 4. – С. 104-118.
14. Крымский С.Б. Трансформация методологической осведомленности науки // Наука та наукознавство. – 1996. – № 3-4. – С. 32-38.
15. Кутина Л.Л. Формирование языка русской науки. – М., Л.: Наука, 1964. – 220 с.
16. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна: Пер. с фр. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
17. Лукьянец В.С. Наука в горизонте постэсхатологической эпохи // Практична філософія. – 2003. – № 2. – С. 3-19.
18. Мамчур Е.А. Причинность как идеал научного знания // Философия, наука, цивилизация / Под ред. В.В. Казютинского. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 170-183.
19. Микешина Л.А. Философия познания. Полемика главы. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 624 с.
20. Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика: Антология / Сост. Ю. Степановым. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 45-97.
21. Налимов В.В. Вероятностная модель языка. О соотношении естественных и искусственных языков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 1979. – 304 с.
22. Никитина Е.С. Семантический анализ языка науки. – М.: Наука, 1987. – 144 с.
23. Огурицов А.П. Социальная история науки: две стратегии исследований // Философия, наука, цивилизация / Под ред. В.В. Казютинского. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 62-88.
24. Райл Г. Обыденный язык // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология) / Пер. с англ., нем. – М.: «Дом интеллектуальной книги», «Прогресс-Традиция», 1998. – С. 155-173.
25. Рубашкин В.Ш. Математическая логика и язык науки // Вопросы философии. – 1973. – № 1. – С. 112-122.
26. Степин В.С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.
27. Хайдеггер М. Язык / Пер. с нем. Б.В. Маркова. – СПб.: Интеллект, 1991. – 22 с.

С.Н. Ягодзинский

НАУЧНЫЙ И ОБЫДЕННЫЙ ЯЗЫК В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ДИСКУРСА

В статье рассматриваются соотношения научного и обыденного языка в научном дискурсе, а также анализируется их когнитивный потенциал в неklasической и постнеklasической науке.

S. Yagodzinskiy

SCIENTIFIC AND ORDINARY LANGUAGE IN STRUCTURE OF MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

This article is devoted to the problem of the correlation of scientific and ordinary language in modern scientific discourse.

УДК 164.02 : 304.44 (045)

М.А. Абисова, аспірантка